

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

חובת לימוד תורה - מקורות והערות

1. בספר יהושע (פרק א פסוק ח) כתוב "לא ימוש ספר התורה הזו מפיו והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הפתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל".

בכמה מקומות בתלמוד מובא פסוק זה כשורש למצוות תלמוד תורה. לדוג' במסכת סנהדרין (צט א) אנו למדים "רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזרע ואינו קוצר, רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שילדת וקוברת, רבי עקיבא אומר זמר בכל יום זמר בכל יום. אמר רב יצחק בר אבודימי מאי קרא? שנאמר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו, הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר. אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזו מפיו הוי אומר לעמל תורה נברא. והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא".

מאיך במסכת ברכות (לה ב) ישנה מחלוקת בין רבי ישמעאל לרשב"י האם פסוק זה הוא ציווי כשאפשר או שמא הוא ברכה. "תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזו מפיו יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזרע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר ועבדת את אויבך וגו' אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן".

וידועים דברי הגמרא במסכת יומא (לה ב) האומרת

"תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין:

לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפיעיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

חובת לימוד תורה - מקורות והערות

שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת שבת היתה וירד עליו שלג מן השמים כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסיכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת.

עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להן בבקשה מכם הניחוני ואלך ללמוד תורה אמרו לו חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך ומימיו לא הלך וראה אותן אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה

רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי אומרים לו כלום נאה היית מיוסף אמרו עליו על יוסף הצדיק בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית אמרה לו השמע לי אמר לה לאו אמרה לו הריני חובשתך בבית האסורין אמר לה ה' מתיר אסורים הריני כופפת קומתך ה' זקף כפופים הריני מסמא את עיניך ה' פקח עורים נתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה לשכב אצלה להיות עמה ולא רצה לשמוע אליה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא

נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים יוסף מחייב את הרשעים".

ואכן מצאנו בתלמוד כמה תנאים ואמוראים שעסקו בתורה מתוך דוחק ועוני או מתוך צרות וייסורים (עי' בית יוסף יו"ד סי' רמו) כגון רבי אלעזר ברבי שמעון, רבי חנינא בן דוסא, רבי יהושע, רבי יוסף, רב ששת ועוד.

מכאן שאין אפשרות ליהודי לומר שאין יכול ללמוד, אלא כל אחד חייב בתלמוד תורה בכל יום. וכך נפסק ברמב"ם (הל' תלמוד תורה פ"א הל' ח- יב):

"כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים חובת לימוד תורה - מקורות והערות

הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה.

גדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים ומהן סומים ואף על פי כן היו עוסקים בתלמוד תורה ביום ובלילה והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש משה רבינו. עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח.

וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה, וענין זה הוא הנקרא גמרא.

כיצד היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלש מהן בתורה שבכתב ובשלש בתורה שבעל פה ובשלש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר, ודברי קבלה בכלל תורה שבכתב הן ופירושן בכלל תורה שבעל פה, והענינים הנקראים פרדס בכלל הגמרא הן, במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזמנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו".

וכך נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' רמו סע' א-ד) "כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה ומי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. הגה: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו... עד אימתי חייב ללמוד, עד יום מותו, שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח. חייב אדם לשלש למודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו הארבעה ועשרים. שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה, ופירושי תורה שבכתב בכלל זה. שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה,

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים חובת לימוד תורה - מקורות והערות

דברים שלמד מפי השמועה. כיצד, היה בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום וט' בתורה, קורא ג' מהם בתורה שבכתב, ובג' תורה שבעל פה, ובג' יבין דבר מתוך דבר. במה דברים אמורים, בתחילת לימודו של אדם. אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו".

ובמסכת מנחות (צט ב) למדנו בגמרא "א"ר אמי מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפוך אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ".
וכך פסקו להלכה כמה ראשונים (סמ"ג, הג"ה מיימוניות- עי' ש"ך יו"ד סי' רמו ס"ק א) וכן פסק הרמ"א (שם סע' א) "ובשעת הדחק, אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימוש מפוך קרינת ביה".

2. במסכת קידושין (ל א) למדנו "אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מאי דכתיב ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי לא צריכא ליומי". ופירש רש"י שליומי היינו ימי השבוע, שיש לחלק את השבוע לשלש חלקים בלימוד. התוס' (ד"ה לא צריכא) מקשים שעדיין אפשר לומר 'מי ידע כמה חיי?' ולכן מסברים התוס' "בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא. ור"ת פי' שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין בבל בלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בבל בלול מכולם".

להלכה פסק הרמב"ם (שם) שיש לחלק כל יום לשלשה חלקים. וכך פסק השו"ע (שם סע' ד).
רמ"א (שם סע' ד) פסק כדברי ר"ת שאנו סומכים על לימוד התלמוד בבלי שבו יש גם תורה גם משנה וגם גמרא.

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים חובת לימוד תורה - מקורות והערות

3. בכל בוקר אנו אומרים את מאמרו של תנא דבי אליהו "כל השונה הלכות בכל יום מובטח ו שהוא בן העולם שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות" (ומובא גם בבלי נדה עג א)

וכן אמרו חז"ל במסכת ברכות (ח א) "אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא, אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהווי להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהווי גרסי".

וכן שם (ו ב) שנינו "אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין רבנן שבתא כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו' אנא נמי רהיטנא". ובעוד מקורות נוספים מתבארת חשיבות ההלכה ולימודה.

לכן כתב הש"ך (שם ס"ק ו) שמי שיש לו רק שעות מעטות ללמוד יקדיש את זמנו ללימוד הלכה למעשה.

הרבה מגדולי ישראל לאורך הדורות הזהירו על פרט זה בעיקר- וכאן נביא את דברי הכהן הגדול רבי ישראל מאיר בעל החפץ חיים ומשנה ברורה, מתוך ספרו תורת הבית (חתימת הספר מאמר ב):

"הנה אמרו חז"ל (נדה עג א) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. הנה לכאורה יקשה: א- מאי דווקא הלכות. ב- מאי מובטח לו שהוא בן העולם הבא הלא בלאו הכי גם כן ידוע שכל ישראל יש לו חלק לעולם הבא. ג- מאי קאמר התנא בכל יום.

והנה ראשון לכל צריך לבאר החלוק בין בן העולם הבא ובין חלק לעולם הבא, כי הנה על ציור חלק לא נוכל לידע איזה שיעור, כי פעמים יצויר שיש מסחר גדול והוא מתחלק לאנשים רבים מאד, וכל אחד יש לו בהעסק רק שיעור קטן מאד. ואפילו מי שהוא בכלל צדיק יצויר גם כן

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

חובת לימוד תורה - מקורות והערות

ששלחנו לעולם הבא איננו שלם בכל התענוגים וכמאמרם על הפסוק 'מי בז ליום קטנותי- מי גרם לצדיקים שיתבזבז שלחנם לעתיד לבוא? קטנות האמונה שהייתה בהם שלא האמינו בו (רצה לומר שלא היתה האמונה בשלמות).

לא כן אם נאמר על איש שהוא בן העולם הבא, משמע שכל ענייני עונג שיש שם לא יחסר לאיש הזה. ובאמת זה לא יצויר אלא למי שהוא קובע לבו ונפשו לקים את כל דברי התורה כלה, הן במצות עשה מה שצוה הקדוש ברוך הוא לעשות, והן להזהר במה שצוה שלא לעשות, אבל זה גופא לא יצויר רק בלימוד הלכות של כל מצוה, דאם לא כן לא ידע איך לקימה [ונצויר מתחילה מעט מן שלחן ערוך אורח חיים: כגון אם לא ילמד הלכות ציצית יצויר שכל ימיו לא קיים המצוה, כגון שלא היו טוים ושזורים לשמן...וכן בענייני מצות עשה דקריאת שמע שחרית וערבית וכן בענייני ברכת המון ושאר ברכות אם לא ילמד הלכותיהן בודאי יעבור עליהן בימי חייו כמה מאות פעמים... וכן בכהאי גוונא בענייני הלכות האמורים ביורה דעה... וכן באבן העזר יש כה הלכות ששיות לבעלי בתים]

כלל הדבר לא יצויר קיום כל המצוות אם לא שילמד כל ימיו ההלכות השייכות לקיום המצות, אז נוכל לומר שיבא על ידי זה לידי קיום כל מצוה כראוי...

וזוהו שאמרו חז"ל כל השונה הלכות בכל יום, ובודאי מי שזריז בעניין זה ילמד כל דבר בעתו כדי שיד איך לקיים כל מצוה כראוי, ואז הוא בכלל קדוש לה', וכמו דכתיב 'ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלקיכם'. ואיש כזה הוא מובטח שהוא בן העולם הבא (והנה הכתוב אומר 'אם תבקשנה ככסף' נלמד מזה שצריך להתנהג בענייני הנצח כמו בענייני עולם הזה. והנה בענייני עולם הזה אנו רואים שכל עסק חשוב שיש לו להאדם אפילו אם הוא רק איזו מאות רובל כסף ששולחו על הים וכדומה, הוא מניחו באחריות כדי שיהיה בטוח בעסק ההוא שלא ירד לטמיון, ואף שכל העסק הוא רק חיי שעה, וכל שכן בענייני עולם הבא שהוא דבר הקיים לו לאדם לנצח, כמה צריך לחפש עצות על זה שיהיה מובטח על ידי זה להשיגו שלא יאבד ממנו. וחז"ל הורו לנו עצה בזה שישנה הלכות בכל יום ואז הוא מובטח להשיגו שיקרא על ידי זה בן עולם הבא, כמה צריך האדם הנלבב לקים דבר זה ואז אשריו וטוב לו).

ועיין עוד בהקדמתו למשנ"ב ח"ג בשם הג"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל.